

INSON RUHIYATINI IFODALOVCHI TIL BIRLIKLARINING SUN'IY INT ELLEKT BILAN MULOQOTDAGI DISKURSIV EVOLYUTSIYASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20201550>

Oriental universiteti dotsenti

F.X. Muratxodjayeva

Email: fmuratkhodjaeva@gmail.com

Annotatsiya maqolada sun'iy intellekt bilan olib boriladigan muloqot jarayonida inson ruhiy holatini ifodalovchi leksikaning diskursiv jihatdan o'zgarishi tahlil etiladi. Tadqiqot doirasida zamonaviy raqamli kommunikatsiya muhiti, ayniqsa sun'iy intellektga asoslangan tizimlar bilan o'zaro aloqa jarayonida yuz beradigan lingvistik o'zgarishlar o'rganiladi. Inson nutqida ruhiy holatni ifodalovchi leksik birliklarning shakllanishi, ularning ma'no jihatdan kengayishi hamda yangi diskursiv funksiyalarni egallashi asosiy tadqiqot obyekti sifatida ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt bilan muloqot davomida nutqning soddalashuvi, emotsional-ekspressiv birliklarning transformatsiyaga uchrashi va ayrim holatlarda qisqarishi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari inson va sun'iy intellekt o'rtasidagi kommunikatsiya o'ziga xos diskursiv muhitni yuzaga keltirishini hamda bu muhitda ruhiy holatni ifodalovchi leksika yangi lingvokognitiv xususiyatlar kasb etishini ko'rsatadi. Mazkur maqola zamonaviy lingvistika, psixolingvistika hamda diskurs tahlili yo'nalishlari tutashgan nuqtada yangi ilmiy yondashuvni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: raqamli kommunikatsiya, diskurs, leksika, ruhiyat, emotsional leksika, semantik transformatsiya, lingvokognitiv tahlil

Аннотация В данной статье рассматривается дискурсивная трансформация лексики, выражающей психическое состояние человека в процессе взаимодействия с искусственным интеллектом. Особое внимание уделяется изменениям, происходящим в языковом сознании и коммуникативной практике в условиях цифровой среды. Анализируются особенности формирования, семантического расширения и функциональной трансформации лексических единиц, отражающих эмоционально-психологическое состояние человека. Также исследуется влияние общения с системами искусственного интеллекта на структуру и экспрессивность речи, включая тенденции к упрощению, сокращению и стандартизации высказываний. Результаты исследования показывают, что взаимодействие человека с искусственным интеллектом формирует новый тип дискурса, в рамках которого лексика, выражающая внутреннее состояние, приобретает новые

когнитивные и прагматические характеристики. Работа находится на пересечении современной лингвистики, психолингвистики и теории дискурса.

Ключевые слова: искусственный интеллект, дискурс, психическое состояние, лексика, лингвокогнитивный анализ, семантическая трансформация, эмоциональная лексика, цифровая коммуникация

Annotation *This article explores the discursive transformation of lexical units expressing human psychological states in the process of interaction with artificial intelligence. The study focuses on linguistic changes occurring in digital communication environments, particularly in human-AI interaction. It examines the formation, semantic expansion, and functional transformation of lexical units that convey emotional and psychological states. Furthermore, the research analyzes the impact of artificial intelligence on speech patterns, including tendencies toward simplification, reduction, and decreased emotional expressiveness. The findings indicate that communication with artificial intelligence creates a specific type of discourse in which the lexicon of psychological expression acquires new linguocognitive and pragmatic features. The study contributes to contemporary linguistics, psycholinguistics, and discourse analysis by proposing a novel interdisciplinary perspective.*

Keywords: *artificial intelligence, discourse, psychological state, lexicon, linguocognitive analysis, semantic transformation, emotional vocabulary, digital communication*

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda inson ruhiyatini ifodalovchi leksik birliklar masalasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etib, u psixolingvistika, kognitiv lingvistika hamda diskurs tahlili kabi yo‘nalishlar kesishgan nuqtada tadqiq etilmoqda. Insonning ichki kechinmalari, emotsional holati va psixologik jarayonlarini ifodalashda tilning leksik qatlami muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, ruhiy holatni ifodalovchi birliklar semantik jihatdan murakkab bo‘lib, ular nafaqat denotativ, balki konnotativ va pragmatik ma‘nolarni ham o‘zida mujassamlashtiradi. Shu sababli mazkur leksika turini o‘rganish

lingvokognitiv va diskursiv yondashuvlar asosida olib borilishi zarur. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellekt tizimlarining jadal rivojlanishi natijasida inson kommunikativ faoliyatida yangi diskurs turlari shakllanmoqda. Xususan, sun‘iy intellekt bilan muloqot jarayoni an‘anaviy inson-inson kommunikatsiyasidan tubdan farq qiluvchi o‘ziga xos lingvistik muhitni yuzaga keltirmoqda. Bu jarayonda inson nutqi, xususan, uning ruhiy holatini ifodalovchi leksik birliklar sezilarli darajada transformatsiyaga uchramoqda. Bunday transformatsiyalar nutqning soddalashuvi, standartlashuvi, emotsional-ekspressiv vositalarning

qisqarishi yoki aksincha, yangi shakllarda namoyon bo'lishi bilan izohlanadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, sun'iy intellekt bilan muloqot jarayonida yuzaga kelayotgan lingvistik o'zgarishlar hali to'liq o'rganilmagan bo'lib, ayniqsa, inson ruhiyatini ifodalovchi leksikaning diskursiv transformatsiyasi masalasi yetarli darajada ilmiy tahlil etilmagan. Shuningdek, bu jarayon til va tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yangi nuqtai nazardan ko'rib chiqish imkonini beradi. Tadqiqotning maqsadi — sun'iy intellekt bilan muloqot jarayonida inson ruhiyatini ifodalovchi leksikaning diskursiv o'zgarishlarini aniqlash va ularning lingvokognitiv xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari sifatida quyidagilar belgilandi: inson ruhiyatini ifodalovchi leksik birliklarni aniqlash va tasniflash; sun'iy intellekt bilan muloqot diskursining xususiyatlarini ochib berish; mazkur diskursda leksik birliklarning semantik va funksional o'zgarishlarini tahlil qilish; hamda ularning lingvokognitiv mohiyatini yoritish. Ushbu maqola natijalari zamonaviy tilshunoslikda yangi ilmiy yondashuvlarni shakllantirishga, shuningdek, raqamli kommunikatsiya va sun'iy intellekt lingvistikasi sohasida olib borilayotgan tadqiqotlarga muhim hissa qo'shadi.

ASOSIY QISM Inson ruhiyatini ifodalovchi leksika tilning eng murakkab va ko'p qatlamli tizimlaridan biri hisoblanadi. Bunday leksik birliklar nafaqat emotsional holatni ifodalaydi,

balki inson tafakkuri, idroki va ijtimoiy tajribasi bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan qaraganda, ruhiy holatni ifodalovchi birliklar konseptual tizimning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular orqali inson ichki dunyosini verbal shaklda namoyon etadi. Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, “til inson tafakkurining oynasi bo'lib, unda ruhiy jarayonlar lingvistik belgilar orqali ifodalanadi” (Safarov, 2020; 45). Demak, ruhiy holatni ifodalovchi leksika inson ongidagi konseptual tuzilmalarning til orqali reallashuvini aks ettiradi. Diskursiv yondashuvda esa mazkur leksika kommunikativ vaziyat, kontekst va nutq subyektlarining o'zaro munosabatiga bog'liq holda talqin etiladi. An'anaviy kommunikatsiyada inson ruhiyatini ifodalovchi birliklar ko'pincha to'liq, batafsil va ekspressiv shaklda qo'llaniladi. Masalan, “men juda xafa bo'ldim”, “ichimni g'am bosdi” kabi ifodalar emotsional holatni keng kontekstda yetkazishga xizmat qiladi. Biroq zamonaviy raqamli diskurs, ayniqsa, sun'iy intellekt bilan muloqot jarayonida bunday birliklarning qo'llanishi sezilarli darajada o'zgaradi. Bu holatni “diskursiv transformatsiya” tushunchasi orqali izohlash mumkin, ya'ni leksik birliklarning shakli, mazmuni va funksiyasi yangi kommunikativ sharoitga moslashadi (Karasik, 2019; 78).

Sun'iy intellekt bilan muloqotda inson nutqi ko'pincha soddalashgan, aniq va maqsadga yo'naltirilgan shaklga ega bo'ladi. Bu jarayonda ruhiy holatni

ifodalovchi leksik birliklar qisqarishi yoki neytrallashuvi kuzatiladi. Masalan, an'anaviy nutqda "men juda xavotirdaman, ichim siqilib ketdi" kabi ifodalar ishlatilsa, sun'iy intellekt bilan muloqotda bu "men xavotirdaman" tarzida qisqaradi. Bu hodisa til iqtisodiyligi tamoyili bilan izohlanadi, ya'ni nutq subyektini minimal vositalar orqali maksimal axborotni yetkazishga intiladi. Bu haqda olimlar shunday deydi: "raqamli kommunikatsiya tilni ixcham va funksional bo'lishga majbur etadi" (Crystal, 2011; 112). Shu bilan birga, sun'iy intellekt bilan muloqot jarayonida emotsional-ekspressiv leksikaning yangi shakllari ham yuzaga kelmoqda. Xususan, emoji, qisqartmalar va inglizcha aralash birliklar orqali ruhiy holat ifodalanadi. Bu esa multimodal diskursni shakllantiradi. Masalan, "xafaman" yoki "stressdaman" kabi ifodalar nafaqat lingvistik, balki semiotik vositalar orqali ham ma'no uzatadi. Tadqiqotchilar fikricha, "zamonaviy diskursda til birliklari vizual belgilar bilan uyg'unlashib, yangi kommunikativ tizimni yuzaga keltiradi" (Danesi, 2017; 64). Bu holat ruhiy holatni ifodalashning yangi lingvokognitiv modelini shakllantiradi.

Lingvokognitiv jihatdan qaraganda, sun'iy intellekt bilan muloqot inson tafakkurida ham o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Inson o'z nutqini mashina tomonidan "tushuniladigan" shaklga moslashtiradi, bu esa konseptual soddalashuvga olib keladi. Ya'ni murakkab emotsional holatlar oddiy va umumlashgan birliklar orqali ifodalanadi.

Masalan, "ruhiy tushkunlikka tushib qoldim" o'rniga "yomon his qilyapman" kabi umumiyroq ifodalar ishlatiladi. Bu jarayon "kognitiv adaptatsiya" sifatida izohlanadi, ya'ni inson tafakkuri yangi kommunikativ muhitga moslashadi (Gibbs, 2008; 93). Bundan tashqari, sun'iy intellekt bilan muloqotda pragmatik omillar ham muhim rol o'ynaydi. Inson sun'iy intellektni emotsional jihatdan "cheklangan" suhbatdosh sifatida qabul qilib, o'z nutqini mos ravishda quradi. Natijada emotsional yuklama kamayadi va leksik birliklar ko'proq informativ xarakter kasb etadi. Bu haqda shunday fikr bildiriladi: "sun'iy intellekt bilan muloqot inson nutqining emotsional komponentini qayta shakllantiradi" (Turkle, 2017; 158). Demak, bu jarayonda ruhiy holatni ifodalovchi leksika nafaqat shaklan, balki funksional jihatdan ham transformatsiyaga uchraydi.

Sun'iy intellekt bilan muloqot jarayonida inson ruhiyatini ifodalovchi leksikaning diskursiv transformatsiyasi ko'p qirrali jarayon bo'lib, u semantik, pragmatik va kognitiv omillar ta'sirida yuzaga keladi. Bu esa zamonaviy tilshunoslikda yangi ilmiy yo'nalishlar, xususan, raqamli diskurs lingvistikasi va sun'iy intellekt lingvistikasi rivojiga turtki bo'lmoqda.

Tadqiqot metodikasi va tahlil natijalari Mazkur tadqiqotda inson ruhiyatini ifodalovchi leksikaning sun'iy intellekt bilan muloqot jarayonidagi diskursiv transformatsiyasini aniqlash maqsadida kompleks yondashuv

qo‘llanildi. Tadqiqot metodologiyasi kognitiv lingvistika, diskurs tahlili va psixolingvistika yo‘nalishlari integratsiyasiga asoslandi. Asosiy metodlar sifatida tavsifiy (deskriptiv), qiyosiy, diskursiv va lingvokognitiv tahlil usullaridan foydalanildi. Shuningdek, empirik material sifatida sun‘iy intellekt tizimlari bilan olib borilgan yozma muloqotlar (chatlar), ijtimoiy tarmoqlardagi dialoglar va foydalanuvchi izohlari tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida dastlab inson ruhiyatini ifodalovchi leksik birliklar aniqlanib, ular semantik guruhlariga ajratildi. Jumladan, ijobiy emotsiyalar (xursandman, mamnunman), salbiy holatlar (xafa, tushkun, xavotirdaman), hamda neytral psixologik holatni bildiruvchi birliklar (o‘ylayapman, ikkilanayapman) alohida tasniflandi. Keyingi bosqichda ushbu birliklarning an‘anaviy (inson-inson) va sun‘iy intellekt bilan muloqotdagi qo‘llanishi qiyosiy tahlil qilindi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, sun‘iy intellekt bilan muloqot jarayonida ruhiy holatni ifodalovchi leksik birliklar bir necha asosiy transformatsiyaga uchraydi. Birinchidan, leksik birliklarning reduksiyasi (qisqarishi) kuzatildi. Masalan, an‘anaviy nutqda “men juda qattiq xavotirdaman, ichim siqilib ketdi” kabi murakkab ifoda ishlatilsa, sun‘iy intellekt bilan muloqotda bu “xavotirdaman” yoki “yomon his qilyapman” shakliga qisqaradi. Bu holat kommunikativ maqsadning aniqligi va nutqning iqtisodiylik tamoyili bilan izohlanadi.

Semantik umumlashuv (generallashuv) jarayoni kuzatildi. Murakkab ruhiy holatlar ko‘pincha umumiy va keng ma‘noli birliklar bilan ifodalanadi. Masalan, “ruhiy tushkunlik”, “ichki bo‘shliq”, “psixologik bosim” kabi aniq tushunchalar o‘rniga “yomonman” yoki “o‘zimni yaxshi his qilmayapman” kabi umumiy ifodalar ishlatiladi. Bu esa sun‘iy intellekt tomonidan tez va aniq tushunilishga yo‘naltirilgan kognitiv moslashuv natijasi hisoblanadi. Emotsional-ekspressivlikning pasayishi aniqlandi. Tahlil qilingan materiallarda inson-inson muloqotiga xos bo‘lgan kuchli ekspressiv birliklar (masalan, “yuragim ezilib ketdi”, “ko‘nglim chilparchin bo‘ldi”) sun‘iy intellekt bilan muloqotda kam qo‘llanilishi yoki butunlay yo‘qolishi kuzatildi. Bu holat sun‘iy intellektning emotsional javob qaytarish imkoniyatining cheklanganligi bilan bog‘liq. Ayrim hollarda multimodal vositalarning qo‘llanishi qayd etildi. Ya‘ni foydalanuvchilar ruhiy holatini ifodalashda emoji, qisqartma va inglizcha elementlardan foydalanadi “stressdaman”, “ok emasman”. Bu esa zamonaviy diskursda lingvistik va vizual vositalarning integratsiyasini ko‘rsatadi. Sun‘iy intellekt bilan muloqot inson nutqining nafaqat shakliy, balki mazmuniy va funksional jihatlarini ham o‘zgartiradi. Ayniqsa, ruhiy holatni ifodalovchi leksika diskursiv jihatdan qayta shakllanib, soddalashgan, umumlashgan va kamroq ekspressiv ko‘rinishga ega bo‘ladi. Bu esa lingvokognitiv jarayonlarda yangi

tendensiyalar shakllanayotganini ko'rsatadi va kelgusida chuqurroq tadqiqotlar olib borishni talab etadi.

XULOSA Mazkur tadqiqot sun'iy intellekt bilan muloqot jarayonida inson ruhiyatini ifodalovchi leksikaning diskursiv transformatsiyasini lingvokognitiv va semantik jihatdan tahlil qilishga qaratildi. O'rganishlar shuni ko'rsatdiki, raqamli kommunikatsiya, ayniqsa sun'iy intellekt bilan o'zaro muloqot, til tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatib, inson nutqining strukturaviy va mazmuniy jihatlarida muayyan o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Bu o'zgarishlar eng avvalo ruhiy holatni ifodalovchi leksik birliklarda yaqqol namoyon bo'ladi. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, sun'iy intellekt bilan muloqotda inson nutqi soddalashishga, ixchamlashishga va semantik umumlashuvga intiladi. Murakkab va chuqur emotsional holatlarni ifodalovchi birliklar o'rnini qisqa, umumiy va neytral leksik vositalar egallamoqda. Shu bilan birga, an'anaviy nutqqa xos bo'lgan ekspressivlik darajasi pasayib, emotsional

yuklama kamayadi. Bunday transformatsiya insonning yangi kommunikativ muhitga kognitiv moslashuvi natijasi sifatida izohlanadi. Tadqiqot natijalari sun'iy intellekt bilan muloqot jarayonida yangi diskurs turi shakllanayotganini ko'rsatadi. Bu diskursda ruhiy holatni ifodalovchi leksika nafaqat til birliklari orqali, balki multimodal vositalar — emoji, qisqartmalar va boshqa semiotik elementlar orqali ham ifodalanadi. Natijada tilning lingvokognitiv tizimida yangi ifoda modellari paydo bo'lib, ular zamonaviy kommunikatsiya ehtiyojlariga moslashgan holda rivojlanmoqda.

Inson va sun'iy intellekt o'rtasidagi muloqot jarayoni ruhiy holatni ifodalovchi leksikaning diskursiv, semantik va kognitiv xususiyatlarini qayta shakllantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur yo'nalish kelgusida yanada chuqurroq, empirik va eksperimental tadqiqotlarni talab etadi hamda zamonaviy tilshunoslikda yangi ilmiy izlanishlar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Safarov, Sh. (2020). Kognitiv tilshunoslik asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti, 45–52-betlar.
2. Karasik, V. I. (2019). Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs. Moskva: Gnozis, 75–82-betlar.
3. Crystal, D. (2011). Internet Linguistics: A Student Guide. London: Routledge, 110–120-betlar.
4. Danesi, M. (2017). The Semiotics of Emoji: The Rise of Visual Language in the Age of the Internet. London: Bloomsbury Publishing, 60–68-betlar.

5. Gibbs, R. W. (2008). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 90–98-betlar.
6. Turkle, S. (2017). *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. New York: Penguin Press, 150–160-betlar.
7. Kubryakova, E. S. (2012). O kognitivnoy lingvistike i kognitivnykh issledovaniyakh. Moskva: Nauka, 35–44-betlar.
8. Wierzbicka, A. (1999). *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press, 120–135-betlar.
9. Xotamovna, M. F. (2024). PROBLEMS IN SYNCHRONIC TRANSLATION IN THE DIGITAL AGE AND THEIR SOLUTIONS: PROMOTING VR TECH LABS FOR SYNCHRONIC TRANSLATION. *IMRAS*, 7(7), 203-205.
10. Xotamovna, M. F. (2025). LISONIY SHAXS TUSHUNCHASI VA UNING PSIXOLOGIK TUZILISHI. *ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH VA UNGA QARATILGAN KREATIV G'OYALAR, TAKLIFLAR VA YECHIMLAR*, 7(75), 15-17.